

MASARYKOVA UNIVERZITA V BRNĚ
FAKULTA FILOZOFICKÁ

SEMINÁRNÍ PRÁCE Z PŘEDMĚTU
ČESKÁ DRAMATIKA 2. POL 19. STOL.

Název práce

BIBLIOGRAFICKÁ REŠERŠE

Téma:

**České divadlo a drama 19. století,
problematika NO a vývoj českého divadla a dramatické tvorby**

Autor: Pavla Hartlová

Ročník: 1. ročník

BRNO 2007

Úvod

Cílem této seminární práce bylo především zmapovat situaci v oblasti českého divadelnictví v období, které bylo pro rozvoj kulturního dění v jakémkoli oboru velice těžké. Zejména z **hlediska společenského vývoje a feudalismu, který byl nastolen nejenom v českých zemích.**

1. OBROZENECKÉ DIVADLO A DRAMA V ZÁVĚRU 18. STOLETÍ

Období Národního Obrození v českých zemích se datuje do doby zhruba 80. let 18. století do přibližně poloviny 19. století. bývá často nazýváno jako „osvícení“, probuzení národní kultury, národního jazyka a znamenalo tedy všeobecnou snahu „osvícenského rozumu“ o překonání a odbourání náboženských idejí a feudalismu, který byl po dlouhá léta nastolen v naší zemi. Tzv. osvícenství má své kořeny ve Francii, **kde skupinka básníků začala prosazovat sílu ducha zejména pomocí racionalismu.** Snažili se o posílení národního sebevědomí a poukazovali na zkroušený a ponižovaný národ vlivem kruté vlády feudalismu v zemi. V té době již také v českých zemích začalo vznikat hnutí, které vedlo k postupnému posilování národního sebevědomí, obrodě národních ideálů a to z počátku zejména po stránce jazykové, což mělo velký význam v zastavení germanizace národa a postupného omezování českého jazyka jako prostředku dorozumívání. Po stránce jazykové, obrodě českého jazyka napomohl zejména Josef Jungmann, který se výrazným způsobem podílel na ustálení jazykových norem, prosazoval používání českých výrazů, sestavil slovníky a pravidla pravopisu, kterážto díla byla velice potřebná a cenná pro vzdělávání lidí všech věkových kategorií.

Etapy a problematiku Národního Obrození **velice stručně, ale zato výstižně** ztvárnil Lubomír Machala, Eduard Petřů a kolektiv v knize *Panorama české literatury* (Olomouc 1994). Kniha se zabývá převážně literární tvorbou v období od ranného středověku až tvorbou po roce 1969. Podává obraz uceleného a přehledného vývoje literárních památek, které postupně vznikaly a nezapomíná nastínit ani politickou situaci v jednotlivých obdobích. Je vodítkem pro čtenáře, kteří nejsou příliš zblhlí ve znalostech naší národní historie. Jednotlivé kapitoly publikace jsou méně obsáhlé co do rozsahu stran, zato podávají jasný a stručný výtah z celého literárního období.

Tak jako probíhala obroda v literární tvorbě a tvorbě jazykové, tak se souběžně začala rozvíjet i v divadelním umění. České divadlo v době obrození se jen těžce prosazovalo vedle divadla německého. Stále se hrály převážně hry v němčině a česky hrané hry se jen složitě dostávaly na jeviště. Vznikaly zpočátku jako laické krátké hry, které byly uskutečňovány za pomoci

ochotníků a tento rádobý trend česky hraných představení měl velice nesmělý vzestup. Divadlo v Kotcích, které by se dalo nazývat jako počátek česky hraných divadelních představení však nebylo ryze české a hrály se zde hry jak italské, tak německé a někdy také francouzské. Byla zde však uvedena první česká hra *Kníže Honzik*. Později přichází ke spásné myšlence vybudovat v Praze divadlo, které by v rámci osvícenství reprezentovalo hlavní město, Hrabě Franz Anton Nostitz-Rieneck. Patřil k české osvícenské šlechtě a stal se po nástupu Josefa II. nejvyšším hofmistrem Království českého. Jelikož měl k dispozici dostatek finančních prostředků, vybudoval honosné, velice dobře umístěné divadlo, které neslo název: *Hraběcí Nostické Národní divadlo*. V jeho čele byl nápis: *Vlasti a múzám*. V této budově se hrálo převážně německy a později se německá představení střídala s italskou operou.

První české divadlo, které mělo za svůj cíl hrát pouze české hry, pro české obecnstvo, vzniklo na konci 18. století a nazývalo se tzv. Vlastenecké divadlo. Svoji činnost zahájilo v roce 1786 a představení byla realizována v prostorách dřevěné „Boudy“ na Koňském trhu. Tato budova byla spjatá s postavou Václava Tháma (jeho nejznámější hra se jmenovala *Břetislav a Jitka*, z dalších stojí za zmínku *Vlasta a Šárka*, *Kamenný host* aj.), kolem kterého se soustředili čeští obrozenci a vlastenci jako byli Prokop Šedivý (*Masné krámy*, *Pražští sládci*), Antonín Josef Zíma (*Oldřich a Božena*) a ostatní.

2. OBROZENECKÉ DIVADLO A DRAMA V PRVNÍ POLOVINĚ 19. STOLETÍ

Výraznější rozkvět českého divadla nastal ve 20. letech 19. století, který souvisí zejména s organizací českých představení ve Stavovském divadle pod vedením Jana Nepomuka Štěpánka. Z nich lze uvést nejlepší: *Mlynář a jeho dítě*, *Obležení Prahy od Švejdů*, *Čech a Němec* aj. Ve stopách Štěpánka šli i další tehdejší dramatikové a to především: Václav Kliment Klicpera, který byl skutečným významným dramatikem tohoto období. Byl autorem několika desítek divadelních her nejrůznějšího typu. Byly to hry historické, dramata vyššího stylu, rytířské hry, ale i frašky a komedie a dokonce hry z tehdejší současnosti. Dokázal svými hrami nejenom vychovávat, ale i bavit. Dosáhl toho, že některé jeho hry se pro svoji svěžest a komediálnost hrají dodnes. Jeho nejznámější hry: *Blaník*, *Žižkův meč*, *Divotvorný klobouk*, *Rohovín Čtverrohý*, *Veselohra na mostě*, *Každý něco pro vlast*, *Soběslav*, *selský kníže*, *Hadrián z Římsů*, představovaly skutečné bohatství v tehdejší složité době.

Klicperovým žákem byl dramatik Josef Kajetán Tyl, který po studiích začal působit v divadelních společnostech v Praze, byl dramaturgem českých her ve Stavovském divadle. Jeho hry měly výchovný charakter a zabýval se v nich problémy soudobé společnosti. Jeho divadelní hry se člení do několika období:

Hry ze současnosti: *Pražský flamendr, Paličova dcera, Fidlovačka aneb žádný hněv a žádná rvačka, Bankrotář.*

Hry z historie: *Jan Hus, Kutnohorští havíři, Krvavé křtiny čili Drahomíra a její synové, Žižka z Trocnova, Měšťané a studenti, Staré Město a Malá Strana.*

Dramatické báchorky: *Strakonický dudák aneb hody divých žen, Tvrdohlavá žena, Jiříkovo vidění, Lesní panna aneb cesta do Ameriky.*

Cizí adaptace: *Paní Marjánka, matka pluku.*

Naopak pouze podrobné analýze celé éry Národního Obrození se věnuje knižní publikace Františka Černého a kolektivu *Dějiny českého divadla II.* (Praha 1969). Kniha je zpracována do nejmenších podrobností a kdo má zájem studovat dějiny divadla opravdu důkladně, má tu nejlepší možnost, protože se v knize nachází i odkazy a poznámky, které doplňují hlavní myšlenky a rozšiřují tak mnohonásobně obzor po všech stránkách. Zároveň dochází k tak potřebné charakteristice tehdejších poměrů jak sociálních, tak i společenských, které měly obrovský vliv na vývin českého divadelnictví. Kniha je navíc plná obrázkových titulů, které čtenářům poskytují pestřejší vnímání.

Poměrně stručným způsobem zpracoval téma dějiny českého divadla František Černý v knize *Kalendárium dějin českého divadla* (Praha 1989), kde velice stručně pouze pomocí letopočtů, nanejvýše částí století, popisuje veškeré dění okolo divadla.

3. DIVADLO A DRAMA V 2. POLOVINĚ 19. STOLETÍ

Dramatická tvorba v druhé polovině 19. století je spojena s otevřením tzv. Prozatimního divadla v roce 1862. Budova byla zbudována zásluhou Františka Ladislava Riegra a bylo otevřeno představením historické hry Vítězslava Háška *Král Vukašín*. O existenci Národního divadla usilovaly již minulé generace, ale dlouhou dobu se nikomu nepodařilo takové divadlo vytvořit. Dramaturgem Prozatimního divadla se stal Emanuel Bozděch, který byl vynikajícím dramatik, autor vynikajících historických veseloher např. *Zkouška státníkova, Světa pán v županu, Generál bez vojska, Z doby kotiliónův, Baron Goertz*

Jako režisér se uplatnil herec Josef Jiří Kolár.

I dnes se hrají veselohry Františka Ferdinanda Šamberka např. *Jedenácté přikázání*, *Podskalák*, *Palackého třída 27*.

Až v roce 1868 byl slavnostně položen základní kámen Národního divadla, r. 1881 vyhořelo a již r. 1883 bylo znovu otevřeno Smetanovou Libuší. Prvním ředitelem Národního divadla byl František Adolf Šubert. Úspěšným dramaturgem byl za Šuberta Ladislav Stroupežnický. Ten po několika neúspěšných prvotinách konečně prorazil jednoaktovkou *Zvíkovský rarášek*, která mu pomohla se prosadit.

Z dalších: *Paní mincmistrová*, *Naši furianti*, *Václav Hrobčický z Hrobčic*, *Na Valdštejnské šachtě*, *Vojtěch Žák*, *výtečník*, *Zkažená krev*.

K dalším populárním dramatikům osmdesátých let patřili Josef Štolba (*Tvrdé palice*, *Vodní družstvo*, *Maloměstští diplomaté*, *Na letním bytě*), Gabriela Preissová (*Gazdina roba*, *Její pastorkyňa*).

4. DRAMA NA PŘELOMU 19. A 20. STOLETÍ

Drama v tomto období se vyvíjelo v souvislosti rozkvětu Národního divadla. Realistické drama stálo proti romantickému divadlu a prosazovaly se divadelní hry zejména z vesnického prostředí. Těm vévodili tehdejší představitelé (Ladislav Stroupežnický, Alois Jirásek, Gabriela Preissová). V tomto období také vzniká slavná hra bratrů Mrštíků *Maryša*. Jedná se o klasickou hru z vesnického prostředí. Hra byla nejdříve přijata s rozpaky a byla hraná pouze v odpoledních představeních pro venkovské diváky. Až odstup času a úspěchy hry, jí poskytly ocenění a stala se vrcholem ve snahách o vytvoření českého realistického venkovského dramatu. Historické hry tvořil vynikajícím způsobem Alois Jirásek. Z jeho všem dobře známých her: *Jan Žižka*, *Jan Hus*, *Jan Roháč*. Matěj Anastazia Šimáček psal dramata z dělnického prostředí a František Xaver Svoboda vytvářel hodnotné hry na témata lidského charakteru. Jaroslav Kvapil byl významnou osobností Národního divadla a zasloužil se o prosazování moderní režie. Hlavním představitelem v prosazování moderního dramatického směru byl Jaroslav Hilbert. Napsal přes dvacet her rozdílného charakteru. Z nich nejznámější: *Vina*, *O Boha*, *Psanci*, *Falkenštejn*, *Kolumbus*. Začátek 20. století ovlivnil i Fráňa Šrámek a to oslavou mladé lásky ve hře *Léto*. Další osobností v oblasti divadelní tvorby byl v tomto období Viktor Dyk, který volil témata protikladu snu a skutečnosti. Jeho nejslavnější hra *Zmoudření Dona Quijota*, představuje vrcholné dílo divadelního symbolismu. Ve skupině okolo S.K. Neumanna se začal pomalu prosazovat i Jiří Mahen, který psal nejprve dramatické texty a uspěl hrou *Jánošík* Téma sociální zpracovává ve hře *Mrtvé moře*. Další jeho úspěšné hry, uváděné dodnes vznikly ale až v době poválečné.

České divadelnictví a jeho proměny v 19. století také hezkým způsobem zpracovali ve své studii *Divadlo v české kultuře 19. století* (Praha 1983), pracovníci Národní galerie (Jiří Dvorský, František Černý, Otto Urban a další). Každý z těchto spoluúčastníků na vzniku těchto ryze studijních materiálů přidal něco ze svých vlastních studií a znalostí a výsledkem se stal tento soubor poznatků z vývoje českého divadla. Kniha je zpracována formou zasedání uspořádané v souvislosti s Rokem českého divadla. Každý postupně přidává svoje téma, které je zpracované do přednášky. Proto snad podtitul knihy: studie a materiály. Dá se klidně použít také jako materiály při podrobnější analýze divadelnictví do různých prací zejména ve studijním prostředí.

Nastíněním politické a společenské situace nejenom na poli divadelním se zabývali mnozí spisovatelé a je veliké množství prací a knih, které vznikly na dané téma. Například právě dobu mezi lety 1848-1918 se pokusil zpracovat Otto Urban ve své poměrně dosti obsáhlé práci *Česká společnost 1848 – 1918* (Praha 1982). V knize čtenář nalezne podrobně publikované dějiny naší společnosti v dobách, kdy pro rozvoj společenských hodnot nebylo příliš mnoho možností. Jeho publikace jasně reflektuje autorovu znalost tehdejších poměrů a ta je podmíněna dlouholetým studiem a zájmem o celospolečenské dění. V knize jsou též vyobrazeny hlavní rysy a koncepce tehdejších předních politických osobností. Pro autora bylo velmi důležité vyzdvihnout tehdejší politickou situaci.

Dalším titulem tohoto vynikajícího historika, zabývajícím se dějinami české společnosti je dílo nesoucí název *Kapitalismus a česká společnost* (Praha 1978). Zde se rozsáhle věnuje především otázkám dějin. Hluboce je rozebírá a poukazuje na příčiny a následky režimů, sleduje nové výrobní postupy, jejich efektivitu a důsledky někdy nesprávného úsudku. Profiluje rádobu zlepšování politické, hospodářské i společenské situace, její dopady na občany, konkrétní společenské vrstvy, ale také zcela jasně nastupující úpadek v oblasti techniky, vědy a zemědělství právě v důsledcích kapitalismu. Celý jeho výklad zobrazuje kapitalistickou společnost, její šance na vzestup a trnitou cestu k pádu vykořisťovatelů. Snaží se nahlížet na soudobé problémy s určitým odstupem a filozofujícími úvahami dojít ke správnému pochopení dějin české společnosti tohoto těžkého období.

Jinak pojal dějiny české společnosti představitel odborné a publikační činnosti Miloš Havelka ve své knize *Dějiny a smysl* (Praha 2001). Už titul vypovídá o směru, kterým se autor dal při líčení událostí a problémů, které byly nastoleny ve společenských podmínkách 19. století. Snažil se především o to, aby čtenáři měli možnost pochopit pohled autora na události, které se děly v minulosti. A on jako autor se na ně díval velice střídmým, realistickým pohledem.

Jednotlivé etapy či mezníky v minulosti jsou prezentovány ve formě výkladu, rozebrané na části, které spolu souvisely nebo byly jinak spojeny. Snažil se, aby nudně podávaná fakta některých autorů dávala smysl a aby čtenáři tento smysl odhalili a na dějiny se dívali chápavějším pohledem. Měl pocit, že mnozí minulost nepochopili do důsledků a z tohoto důvodu vznikala nejasná a často zmatečná díla. Proto si myslím, že tato knižní publikace představuje především jasnou snahu o co nejsprávnější pochopení událostí, které se děly v ne příliš dávné minulosti. Je jasné, že každý se na konkrétní problematiku dívá z jiného pohledu a proto publikací na téma: Česká minulost vzniklo nespočetné množství.

Závěr

Obrovské množství informací a zajímavostí je velice složité vtisknout na pár stránek, aby bylo vše přehledné a ucelené. Všechny knihy, které uvádím ve své práci, mi poskytly pomoc při mapování událostí kolem vzniku divadelnictví u nás. Některé jsou zpracované více podrobněji, jiné méně. Každá má svůj smysl a účel. Hledání pramenů a sestavení práce pro mě bylo zajímavou zkušeností a přineslo mi mnohé poznatky a souvislosti, které mi dosud unikaly.